

Sjællands Stiftsbibliotek

Et bibliotek, der "kunde vedligeholde Videnskabelig Aand og forøge Massen af Indsigter"

Af Hans Michelsen

Stiftsbibliotekerne spillede sammen med de lærde skolars biblioteker en betydningsfuld rolle i starten af 1800 tallet, hvor folkebiblioteker ikke fandtes, og hvor de videnskabelige biblioteker overvejende var placeret i København.

Stiftsbibliotekerne, som besad en meget værdifuld bogbestand, oprettedes til fremme af den almindelige oplysning dog med særligt henblik på stifternes præster.

En præst, der var ansat i et sogn langt væk fra København, havde således kun sine egne bøger at trække på, og her kom Stiftsbiblioteket til at spille en nyttig rolle i kraft af sin alsidighed og mulighed for at forsyne med nyere litteratur.

Da Sjællands Stiftsbibliotek blev oprettet som det første af stiftsbibliotekerne, var det en virkelig nyskabelse og af betydning for Roskilde, fordi det gjorde det muligt for præster, lærere ved Roskilde Katedralskole og andre lærde mennesker i byen at vedligeholde og udbygge deres viden ved at få adgang til litteratur, som de ellers måtte eje selv eller hente i København.

Andre stiftsbiblioteker

Oprettelsen af Sjællands Stiftsbibliotek i 1812 førte umiddelbart til oprettelse af stiftsbiblioteker i andre stifter. Fyens Stift oprettede sit stiftsbibliotek 1813, og det blev i 1969 opstillet som en del af Odense Universitets Bibliotek. I Aalborg oprettede man stiftsbibliotek i 1818, hvoraf de endnu eksisterende rester nu er opstillet i bispegården i Aalborg. J. H. Taubers søn, Emmanuel Tauber, var en af ophavsmændene og beretningen siger, at da han med bevægelse så nogle af gaverne fra Sjællands Stiftsbibliotek, som bar hans fars navnetræk. I Ribe oprettedes stiftsbiblioteket i 1821 og det blev i 1918 overført til Ribe Katedralskole som særstilling.

Da biblioteksvæsenet meget senere fik sin store udbredelse med folkebibliotekerne i 1900-tallet fik stiftsbiblioteket mindre og mindre betydning.

Imidlertid eksisterer Sjællands Stiftsbibliotek stadig den dag i dag, og selvom aktiviteten er ændret, er der stadig behov for det-

te biblioteks kulturhistoriske værdier. Det er ikke gået Sjællands Stiftsbibliotek som de fleste øvrige stiftsbiblioteker, der nu er opløst eller indgået i andre biblioteker, tværtimod er der fornyelse på vej.

1812 Sjællands Stiftsbibliotek

Biskop Fr. Münter støttede initiativet til Sjællands Stiftsbibliotek, og domprovst J.M. Hertz formulerede forslaget, der blev udsendt 1811. Sjællands Stifts gejstlighed, dog den bornholmske undtagen, skulle forene sig om at anskaffe en samling af gode bøger til fælles brug og ejendom for dem og efterkommere i embedet. Til grundlag for samlingen kunne et eller flere biblioteker købes.

Sjællands Stiftsbibliotek blev oprettet til brug for Sjællands Stifts gejstlighed, det skulle forblive domkirkens ejendom og domprovsten udpegedes som formand for biblioteket. Biblioteket skulle forøges årligt ved de gejstliges sammenskud, der bestod i 4 Rdl. årligt. Kontingentet skulle indbetales til domkirkens sognepræst, domprovsten ved landemodet.

Der er altså tale om en form for interessentskab, idet der årligt skulle betales et kontingent. Biblioteket baserede sig ikke på gaver.

I ansøgningen til Cancelliet om brug af nogle af Roskilde Domkirkes midler til køb af et bibliotek og indretning af et lokale hertil, anførtes det, at det ville være såre gavnligt om Sjælland kunne komme i besiddelse af et teologisk bibliotek, som årligt skulle forøges og "ved Cirkulation blandt Geistligheden kunde vedligeholde Videnskabeligheds Aand og forøge Massen af Indsigter".

På oprettelsestidspunktet eksisterede der ikke bogsamlinger med offentligt udlån i Roskilde. I løbet af 1800-tallet kommer der ansatser hertil, men først med folkebibliotekets oprettelse i 1901 kan man sige, at der er et offentligt bibliotek i byen.

I Roskilde var der dog en beskeden mulighed for at skaffe sig læsning, men en af byens tidligste boghandlere Otto Wroblewski formulerede det klart:

Da han i 1852 overvejede at oprette sin boghandel i en by med en lærd skole og jernbane til Købehavn, gik det op for ham, hvorledes forholdene var. Han skriver i sine erindringer "Jeg anede ikke dengang hvor uendelig lidt læsende Kjøbmandsstanden var".

Otto Wroblewski etablerede også et lejebibliotek i boghandelen med nye, gode bøger selvom der i forvejen var der to lejebiblioteker i byen, men "Materiellet dér var gammelt, nyere Bøger

Biskop Frederik Münter.

manglede og, hvad der var, var mindre propert.”

I Bondetinget var der adgang til Rasmus Borchs (1768-1846) berømte maleri-, portræt- og bogsamling en dag om ugen. Bondetinget 4 er bygget af lægen Carl Kokansky Schiøtz og rummede i tårnet på havesiden Rasmus Borchs Bogsamling. Portræt-samlingen erhvervedes af Frederiksborgmuseet, mens den 6.000 bind store bogsamling og hele malerisamlingen bortsolgt ved auktion.

Bogvalgspolitik

Med domprovsten som formand skulle et udvalg på tre personer fastlægge en politik for anskaffelserne til biblioteket.

Fra starten formulerede J.M.Hertz en klar bogvalgspolitik, idet ”man skulle anskaffe de til Theologiens Studium og geistlig Embedsførelse henhørende Fag, men dog også til andre Grene af Litteraturen og til Humaniora”. Samtidig tog han stilling til det, der ikke skal købes:

”Men blotte Moerskabsskrivter, med mindre de fra Æstetikens Side eller af andre Grunde skulle have fortrinligt Værd, kjøbes i Almindelighed ikke” – dog - ”Skulde Nogen Skjænke Moerskabsværker til Bibliotheket, da kunne de modtages, og

Klassifikation	Antal sider i katalog	%
A Theologi	312	56,12
B Philosophie	36	6,47
C Pædagogik	21	3,78
D Sprogvidenskab	16	2,88
E Orientalisk litteratur	3	0,54
F Græsk og romersk litteratur	37	6,65
G Historie	53	9,53
H Geografi	10	1,80
I Litteraturhistorie	19	3,42
K Lovkyndighed	5	0,90
L Statsvidenskab	8	1,44
M Skønne videnskaber og kunst	13	2,34
N Matematik, mekanik og astronomi	2	0,36
O Naturvidenskab	4	0,72
P Lægevidenskab	2	0,36

med deres Brug forholdes, som med øvrige af Bibliothekets Bøger. Det forstaaes af sig selv, at ingen Bog optages i Samlingen, naar den er af slibrigt eller usædeligt Indhold. Derimod bør Skrivter, hvori Religionen angribes, anskaffes i Samlingen”.

Stiftsbibliotekets indkøbspolitik skulle som nævnt fastlægges af et bogudvalg valgt af landemodet. Der er desværre ikke bevareret andet end meget overordnede retningslinier, men man kan se resultatet bl.a. ved at studere Hovedkatalog 1866, som samtidig er retningsgivende for opstillingen af bøgerne i Stiftsbiblioteket.

Heraf fremgår det, at mere end halvdelen af Stiftsbibliotekets samlinger er teologi, herefter følger bøger om historie, græsk og romersk litteratur, så filosofi og pædagogik, litteraturhistorie og sprog. De skønne kunster indgår med en lille del sammen med bøger om geografi. Til slut lidt lovkyndighed, naturvidenskab, orientalsk litteratur, lægevidenskab og matematik m.v.

Der er tale om et teologisk, humanistisk bibliotek, men alligevel således udstyret, at det giver en mulighed for almen dannelse.

Som kuriositet skal nævnes, at domprovst Skovgaard-Petersen var okkult interesseret og netop i hans embedstid, blev der anskaffet flere værker om det okkulte.

Landemodet har ved flere lejligheder diskuteret disse bogvalgskriterier.

På landemodet 1845 foreslog Roskilde Præstekonvent, at anvendelsen af bidragene til Stiftsbiblioteket skulle ændres.

Landemodet nedsatte en komite, der skulle fremsætte forslag til næste landemøde. Medlemmer af denne komite var provsterne Neergaard, Lautrup, Tryde, Smith og Salicatti.

På landemodet i 1846 oplæste provst Lautrup betænkningen, og landemodet mente ikke at "burde andrage paa nogen Forandring i foranført Henseende", men vedtog at lade en komite på tre, nemlig provsterne Lautrup, Neergaard og Brasen komme med et nyt forslag til indretningen af Stiftsbiblioteket, herunder også bestyrelsens sammensætning, regnskabet's aflæggelse og boganskaffelserne.

På Landemodet i 1847 var der en større diskussion af Stiftsbiblioteket. Landemodet anbefalede, at de bøger, som skulle anskaffes, "skulle henhøre til Theologie og nært beslægtede Discipliner".

Stiftsbibliotekets administration var også til drøftelse, og Landemodet anmodede domprovsten om i overensstemmelse med den tidl. Kgl. Resolution at overtage bestyrelsen. Ligeledes vedtoges, at den nye bestyrelse, når den var trådt i kraft, skulle forfatte et nyt reglement for bibliotekets benyttelse, og forelægge samme til næste Landemøde. "Man besluttede derhos at anmode Consistorialraad Hans Boye Hertz af Roskilde og Dr. Theol. Kalkar af Gladsaxe om at tiltræde Bestyrelseskommitten."

I årene før 1847 havde administrationen været overdraget en "anden gejstlig", men landemodet ønsker ikke at fortsætte denne ordning, da den var i strid med den Kgl. Resolution af 17. januar 1812.

Ligeledes vedtoges det, at der skulle forfattes et nyt reglement for bibliotekets benyttelse, men dette ses ikke.

Senest har Landemodet drøftet Stiftsbibliotekets indhold i 2005, hvor et udvalg bestående af domprovst Jens Arendt, provst Niels Arnberg og stiftsbibliotekar Hans Michelsen anbefalede, at Stiftsbiblioteket skulle bevares udelt på Roskilde Bibliotek i henhold til overenskomsten, og at Stiftsbiblioteket fortsat skulle gøre sig selv mere synligt ved at deltage i udstillinger m.v. . Hertil kom, at forudsætningen for bedre formidling af Stiftsbiblioteket bl.a. hang sammen med at få biblioteket optaget i den danske bogdatabase Bibliotek.dk, så lånerne kunne søge bøgerne dér.

Bestand

1812 udgjorde J.H. Taubers 5.000 bind udgør grundstammen og i 1858 anslag domkirkens væрге Steen Friis bibliotekets størrelse til ca. 20.000 bind. I en artikel i Illustreret Tidende 1859 er bogbe-

En læser var skeptisk overfor Stiftsbiblioteket i 1846...

I 1846 skriver Berlingske politiske og Avertissements-Tidende om Stiftsbiblioteket i Roskilde, at det var biskop Münter, som havde foreslået, at alle præster i Sjællands stift skulle betale 2 rigsdaler sølv om året til biblioteket. Det ville være en fordel, når gejstligheden kunne holde trit med tidernes udvikling.

Derefter skriver avisen: "Betragtes imidlertid med fuldkommen fordomsfri upartiskhed den sande reelle Nytte, Gejstligheden hidtil høstede af Indretningen, med Undtagelse af højst nogle Roskilde Præster og få andre i allernærmeste Omegn, hvis Lejlighed det netop blev, hver Løvedag Eftermiddag til bestemt Klokkeslæt at lade Bøgerne afhente, da er udbyttet herfra for den øvrige langt overvejende Pluralitet næppe værd at omtale."

Forfatteren mente, at præsterne meget hellere ville bruge de 2 rigsdaler til at anskaffe en eller anden nyttig bog - "thi, skjøndt Smagen rigtignok er forskellig, kan Bibliotheket under dets nuværende, næsten mere end lukkede Tilstand i Grunden ikkun stilles ved Siden af en sørgelig, ufrugtbar, død Skat, da ikke Mange sætte synderlig Priis paa for enkelte Gange at kunne (liigt et gammelt begravet Kunststykke, man nu og da løfter Laaget op fra) tage i flygtig forbifarende Øiesyn."

Det var ikke tanken at nedlægge stiftsbiblioteket med alle dets "Bibeloversættelser fra ældste Tid og i alle mulige Sprog - da slige Samlinger og findes andetsteds i Provindserne - her ses opstablede til Curiositet med utallige andre gamle Sager, som bramme meer end de nytte, da heraf sjelden eller aldrig forlanges Udlaan..." Det ville efter forfatterens opfattelse være bedre, hvis man fandt et passende sted i København, hvor man kunne opstille et moderne bibliotek, som skulle meddele hvad der hvert år blev købt til biblioteket, således at det ikke beroede "Paa en enkelt Mands Naadighed over den samtlige Gejstligheds Pengepung, hans vilkaarlige Magtsprog, eller maaske eensidige Smag og Dannelse..." og således, at der kom mere offentlig kontrol.

I Berlingske politiske og Avertissements-Tidende 25. aug. 1846.

*Stiftsbibliotekar Else
Trautner (1912-2005).*

standen anslået til op imod 24.000 bind, som den har nået dels ved gaver og dels ved dubletter fra de københavnske biblioteker. Modsat var Stiftsbiblioteket i 1819 i stand til at sælge sine egne dubletter. I jubilæumsåret anslås bogbestanden til ca. 16.500 titler med i alt ca. 40.000 bind.

Stiftsbibliotekarer

Et særkende ved Sjællands Stiftsbibliotek er, at biblioteket siden oprettelsen i 1812 uafbrudt har haft en bibliotekar knyttet til sig. Bibliotekaren har taget vare på samlingerne og har omhyggeligt sørget for katalogisering, klassifikation og indbinding samt ud-lån. Desværre kendes ikke alle navne på stiftsbibliotekarer gennem tiderne. Titlerne og funktionen har varieret, idet nogle betegnes stiftsbibliotekarer, nogle underbibliotekarer, andre assistenter eller amanuenser og nogle kaldes katalogisatorer.

Ikke alle stiftsbibliotekarer og øvrige ansatte er kendt, men et antal navne fremgår af den vedføjede oversigt.

I begyndelsen var stiftsbibliotekarerne præster eller teologiske kandidater. Blandt de kendte stiftsbibliotekarer er ud over Jens Michael Hertz (1766-1825), Fr. Schmidt (1771-1840), F.E. Hundrup (1808-1879), T.C.P.J. Aalholm (1889-1965). Med Harald Poulsen (1883-1945) blev en cand. mag. og bibliotekschef stiftsbibliotekar. Senere blev historikeren dr. phil. J.O.Arnhung (1892-1968) stiftsbibliotekar, og derefter var det vicedstadsbibliotekar Else Trautner (1912-2005), Roskilde Bibliotek. Bibliotekar Hans Michelsen (1948-) har i de seneste 25 år været Sjællands Stiftsbibliotekar.

Blandt de mindre kendte er f.eks. Peter Sandal (1789-1854), der ud over at bestyre en drengeskole var assistent ved Stiftsbiblioteket uagtet at det meget ugunstige lokale virkede ødelæggende på hans svagelige helbred. Hele tiden har bibliotekarerne arbejdet sammen med domprovsten som formand, og i de senere år har der yderligere været en stor bevågenhed fra biskoppernes

Om stiftsbibliotekets udlån...

Der eksisterer en udlånsprotokol: "Sjellands Stiftsbibliotheks Udlaansprotokol fra 22. Octobr. 1869".

Sidste indførsel er sket 26. nov. 1913.

Protokollen dækker 44 år og 35 dage.

Protokollen indeholder 136 ark, og da begge sider er beskrevet, giver det 272 sider.

Der er flere protokolførere, end der er stiftsbibliotekarer. I perioden fra 28. aug. 1876 til 27. sept. 1879 er der mindst 7 forskellige protokolførere.

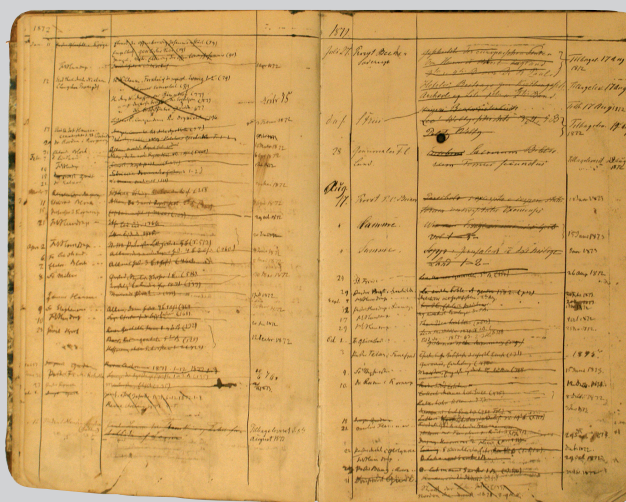
Det er ikke alle der har indført lånerens titel i protokollen.

I året 22. okt. 1869 til 22. okt. 1870 har der været 98 udlån, men der er færre lånere, idet flere går igen. Der er udlånt 222 bøger.

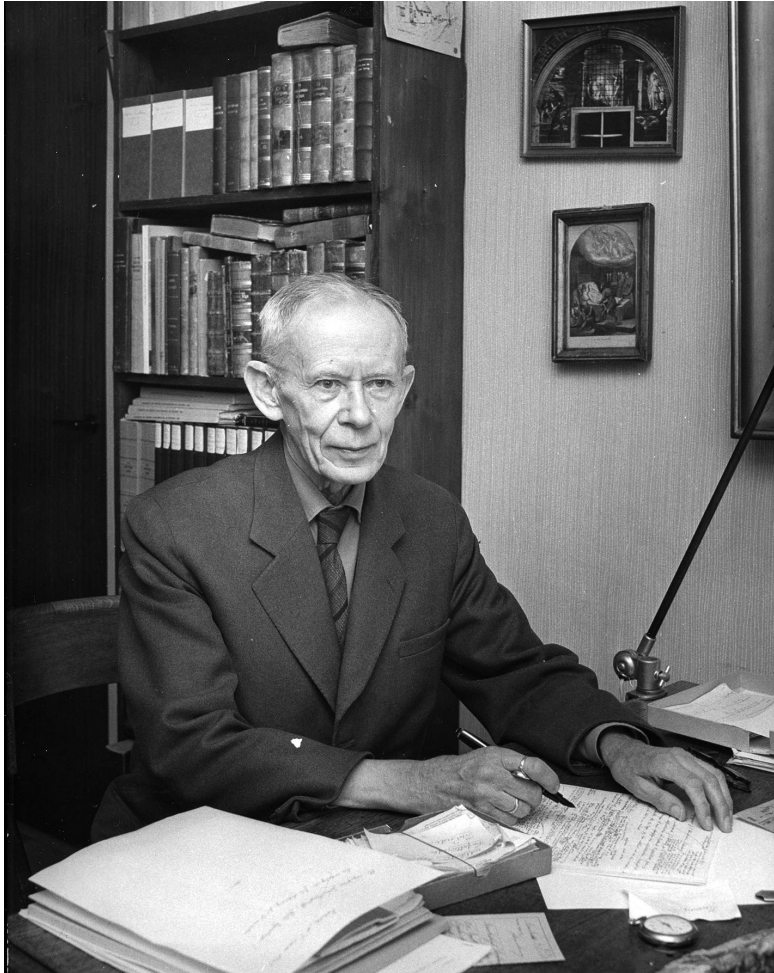
Domprovst Gude har været den flittigste låner, 17 gange har han lånt bøger i Stiftsbiblioteket, og han har lånt 62 bøger.

Stiftsbibliotekar Ferdinand Emil Hundrup har selv været låner 9 gange

Der er 17 opslag, hvor titlen på låneren er ulæselig.

Opslag i udlånsprotokollen.

*Stiftsbibliotekar, dr.phil.
J.O. Arhning (1892-
1968).*

side. Roskilde Domsogns Menighedsråd har gennem årene ydet en værdifuld interesse for og støtte til biblioteket ligesom man har kunnet se nytten i at vedligeholde den kulturhistoriske samling. Flere gange har Landemodet udtrykt glæde over domsognets engagement.

Økonomi

Allerede i forordet til "De videnskabelige Forhandlinger ved Siællands Stifts Landemøde"(1811) anføres det, at overskuddet ved salget af de trykte udgaver af foredragene skulle tilfalde en hjælpefond for det "Stiftsbibliothek, det er foreslaaet at anskaffe" (dat 16/1 1811).

Stiftsbibliotekets økonomi blev baseret på bidrag fra præsterne, og i følge fundatsen fra 1812 skulle de årligt betale 4 Rdl. Denne sum havde i 1857 nået en størrelse af omtrent 4.000 Rdl. Af denne sum bestemtes det, at 2.000 Rdl skulle gå til at betale en

del af udgiften til Stiftsbiblioteksbygningen (som kostede 7.000 Rdl. Denne sum skulle udredes af domkirkens midler).

I 1930 blev betalingen ændret til 4 kr., som skulle udredes af præsteembedernes fællesfond i alt ca. 700 kr. årligt.

I 1979 ansøgte kirkeministeriet om at beløbet pr. sognepræsteembede måtte blive pristalsreguleret. Ønsket blev fremsat for at biblioteket i rimeligt omfang kunne supplere bestanden af nyere litteratur. Domprovst Wiberg redegjorde på landemodet for de fremskridt, der er sket med Stiftsbiblioteket. Skønt Kirkeministeriet ikke havde kunnet tiltræde, at fællesfondens tilskud forhøjedes, var det dog lykkedes, bl.a. takket være imødekommenhed fra Roskilde Kommunes og Domsognets menighedsråds side, at klare situationen. Kirkeministeriet pegede dog på, at formålet med biblioteket var af en sådan art, at der af menighedsrådenes rådighedsbeløb (Menighedsrådslovens § 13 stk 2) kunne ydes et tilskud til "kirkelige formål af betydning for hele stiftet". Biskop Hans Kvist gav derefter tilsagn om, at der af Roskilde Stiftsfond kunne ydes et årligt tilskud.

Stiftsbibliotekets økonomiske situation var til debat på landemoderne i årene derefter, og skønt situationen ikke bedredes synderligt, lykkedes det dog hele tiden at fastholde den biblioteksmæssige betjening, vedligeholdelsen af nogle få centrale abonnemeter og restaureringen af de mest værdifulde bøger.

Fra 2011 finansieres Stiftsbiblioteket af Stiftsrådet via det bindende stiftsbidrag.

Hvordan hørte præsterne om biblioteket?

Stiftsbiblioteket skulle bruges, og det lå bibliotekets stiftere på sinde at udbrede kendskabet til biblioteket, som jævnligt blev diskuteret og omtalt på Landemoderne. Naturligvis kendte præsterne til biblioteket, for de betalte jo til det, men alligevel fandt man det passende at udsende kataloger over samlingen.

F.eks. læses i referatet fra Landemodet i 1847:

"Til at udbrede Kundskab om Bogsamlingens Indhold nedlægges der ved hvert Provstie 2de Exemplarer af det trykte Hovedkatalog, hvoraf det ene stadigen forbliver ved Provstiet til Gjennemsyn paa Stedet, og det andet anvendes til Cirkulation og Udlaan blandt Præsterne. Ligesaa ansees det hensigtsmæssigt, at der, foruden de hidtil omsendte aarlige Tillægsfortegnelser over de indkjøbte Bøger, desuden for hvert 10de Aar optages større, det sidste Decennium omfattende trykte Tillægskataloger, hvoraf paa samme Maade sendes de 2 Exemplarer til hvert Provstie, og hvormed strax kan gjøres Begyndelse."

I forbindelse med Landemoderne var der mulighed for at

låne bøger, og i en periode midt i 1800-tallet inden overflytningen til den nye bygning var der åbent i Stiftsbiblioteket i Riddersalen hver søgnedag (undtagen lørdag) fra kl. 12-13.

Ved landemodet i 1942 vedtoges det at optage en fortegnelse over de bøger, der var anskaffet i årets løb. Hermed blev listen spredt ud i stiftet.

De trykte kataloger

Som nævnt blev der udsendt et trykt katalog allerede i 1825, og hertil kom i alt 2 tillæg. I 1866 var tiden inde til en ny katalog, der i sin systematik sandsynligvis afspejlede den "moderne" tids teologi. Hovedkatalog 1866 danner i øvrigt den dag i dag grundlag for bøgernes opstilling i biblioteket.

Til Hovedkatalog 1866 blev der udsendt to tillægsfortegnelser. Da man gik fra den af Hertz opstillede systematik til folkebibliotekernes decimalclassesystem udsendtes en katalog over tilvæksten 1911-1936. Herefter udsendtes årligt til 1966 oversigter over nyanskaffelserne. Herefter ophørte de trykte tilvækstlister, og brugerne måtte nøjes med kortkatalogen i Stiftsbiblioteket. Tillægslisternes ringe omfang i de sidste år viser også at anskaffelserne til Stiftsbiblioteket faldt betydeligt, antagelig i takt med at folkebiblioteket fik udbygget sine materialesamlinger og brugernes lettere muligheder for at låne fra de videnskabelige biblioteker.

Omkring 1811 blev biblioteket opstillet i Riddersalen

Stiftsbiblioteket blev opstillet i domkirkens riddersal, hvor domprovst Hertz tilbragte mange timer med at klassificere og katalogisere bøgerne, som Lucie Elise Fich beretter.

Hun skriver videre

"I Kapellets øverste Etage lod Kong Christian d I indrette en prægtig Forsamlingsaal for Medlemmerne af det af ham stiftede Ordensselskab. Her har det i 1812 stiftede Bibliothek for Sjællands Stifts Geistlighed faaet sin plads. Det bestaaer nu af c. 20,000 Bind især af religiøst Indhold. Da dette Locale er mindre skikket til Bibliotheksrum, forventes en Bygning opført ad Aare i dette Øiemed, hvornæst Riddersalen passende kunne indrettes til Forsamlingssted for Landemodet".

I 1859 blev det flyttet til en bygning tegnet af F. Meldahl - det nuværende konventhus. Her blev bøgerne blev opstillet, men desværre viste det sig hurtigt, at der manglede både ventilation og opvarmningsmuligheder.

I 1906 gennemgik stiftsbiblioteksbygningen så en gennemgribende restaurering ved domkirkens arkitekt, professor Hans I.

Holm. Bøgerne blev flyttet ud og gulvet lagt om, der blev sørget for bedre ventilation og i den nordre væg ud mod materielpladsen isattes smalle, gotiske vinduer. Bøgerne blev opstillet på nye, delvis fritstående reoler af cand. theol. E. Bondo.

Med lov om menighedsråd i 1903 overtog Roskilde Domsgnns menighedsråd formelt set ansvaret for Stiftsbiblioteket. Det administreredes af domkirkens kontor.

Biblioteksloven af 1920 havde indflydelse på Stiftsbiblioteket

Med oprettelsen af Statsbiblioteket i 1902 som overcentral, hvorfra lånere i hele landet kunne rekvirere bøger, fik benyttelsen af stiftsbibliotekerne yderligere et knæk, idet brugerne hermed fik adgang til et stort videnskabeligt bibliotek uden for København.

Da Danmark i 1920 fik sin første bibliotekslov kom Stiftsbibliotekerne og de lærde skolars biblioteker til at spille en mindre rolle, idet centralbibliotekerne fik lov til at udtage det af skolebibliotekerne (på katedralskolerne og statsskolerne), som kunne anvendes i det daglige arbejde. Hermed nedprioriteredes skolebibliotekerne. Centralbibliotekerne fik ikke en tilsvarende ret til at udtage bøger af stiftsbibliotekernes samlinger, men i Roskilde indgik man i et tæt samarbejde, hvor centralbiblioteket kunne udlåne fra stiftsbibliotekets samlinger.

Der var dog på nationalt plan ønske om og behov for at bevare i hvert fald dele af Stiftsbibliotekerne og i 1925 besøgte boghistorikeren, overbibliotekar Lauritz Nielsen (1881-1947) de danske stifts- og skolebiblioteker. Han bedømte af stiftsbibliotekernes aktuelle betydning var nedslående. Han skrev, at benyttelsen var ringe, og han var ikke i tvivl om, at stiftsbibliotekerne havde udspillet deres rolle. Deres videnskabelige virksomhed var for længst ophørt og lod sig – som forholdene har udviklet sig – ikke genskabe.

Stiftsbibliotekerne skulle nedlægges og bogbestanden skulle tilfalde det stedlige folkebibliotek.

Dog var der en enkelt undtagelse, mente han, og hvis et bibliotek skulle blive stående, skulle det være Sjællands Stiftsbibliotek, hvis teologiske samling er så værdifuld, at den bør bevares som en selvstændig samling, selvom den er uden praktisk betydning. "Renset for sine mindre værdifulde bestanddele vilde den blive en elitesamling, der, hvis den blev opstillet paa sit gamle hjemsted i Roskilde Domkirke, vilde harmonere godt med kirkens andre skatte fra ældre tid".

Underbibliotekar Holger Larsen slog derefter til lyd for at "Sjællands Stiftsbibliotek burde bevares", dog ikke – som Dr. Nielsen tænkte det – som et stærkt reduceret Bogmuseum (til hu-

Stiftsbiblioteket, nuværende konventhus set fra vest.

se i Roskilde Domkirke), men som et rekonstrueret nyttebibliotek. Til dette bibliotek burde man da overdrage den teologiske litteratur fra Stiftsbiblioteket og lade den danne grundlag for et "Kirke – eller Menighedsbibliotek", ikke af almindelig videnskabelig-teologisk tilsnit, hvor Statsbiblioteket gør tilstrækkelig fyldest, men med "det praktiske Kirkelivs mangeartede Livsytringer hjemme og ude som sin Hovedopgave".

Roskilde Tidende kontaktede bibliotekar Haralda Poulsen, der siden Pastor Aalholms bortrejse havde virket som bibliotekar ved Stiftsbiblioteket ved siden af sin virksomhed som leder af Roskilde Bibliotek, for at høre, hvorledes man i stedlige Bibliotekskredse så på sagen. Haralda Poulsen udtalte:

"Jeg kender Dr. Lauritz Niensens Skrift, men har endnu ikke haft Lejlighed til at læse Hr. Holger Larsens Artikel. Dr. Niensens Forslag tiltaler vist alle Biblioteksfolk; om den af Hr. Larsen stillede Ændring kan jeg ikke udtale mig. Dr. Nielsen anser det jo for rigtigst at stille Stiftsbibliotekernes Bogbestand til Raadighed for

Folkebibliotekerne og saa i øvrigt nedlægge de førstnævnte helt, lige med Undtagelse af Dele af Sjællands Stiftsbibliotek, nemlig den teologiske Del, hvor der er tale om ca. 15.000 Bind, hvori blandt meget store Sjældenheder, fortræffelige, fine Udgaver, smukke Tryk, der dog maaske mest har Museumsbetydning, idet der er kommet nye Udgaver siden. Men Biblioteket rummer Værker, som der enten ikke er Mage til her i Landet eller som kun findes i 1-2 Eksemplarer. Og det er ikke ene døde Skatte. Netop disse Sjældenheder benyttes en Del.

- Kan man sige, at Biblioteket er i Forfaldstilstand?

- Det kan ikke skjules, at der har været tider, hvor den ydre Pasning har ladet en Del tilbage at ønske. Bøgerne har lidt en Del af Kulde og Snavs. Det er stadig en stor Mangel, at det smukke Lokale ikke kan opvarmes om vinteren”

Der kom ikke noget ud af forslaget, og Stiftsbiblioteket forblev på Roskilde Bibliotek i de næste mange år under Haralda Poulsens tilsyn. I 1922, mens Martensen-Larsen var domprovst og bibliotekar Haralda Poulsen knyttedes til biblioteket, blev 350 af de kostbareste bøger deponeret i Det Kongelige Bibliotek.

Imidlertid var foranstaltningerne ved ombygningen i 1906 ikke tilstrækkelige og i Roskilde Føljetoner, III, skriver C. Christensen, at bøgerne lider ved fugt og møg, og før bygningen får et varmeværk bliver forholdene ikke bedre hverken for bøger eller personale.

I 1931 fik Stiftsbiblioteket så en opvarmningsmulighed.

1931 Stiftsbiblioteket som menighedssal

I kirkelige kredse havde man længe savnet et egnet lokale til afholdelse af møder for hele menigheden, og ved domprovst Skovgaard-Petersens mellemkomst blev det ordnet således, at Stifts-

*Reolopstilling efter 1906.
Foto: Henrik Clausen.*

*Interiør fra Stiftsbiblioteket
før 1961. Foto: Henrik
Clausen.*

biblioteket blev opstillet på en ny måde, og salen kunne tages i brug som menighedssal. Den 10. november 1931 blev den nye sal i Roskilde taget i brug ved Roskilde Konvents møde.

Bøgerne i den store sal blev nyopstillet. Reolerne blev rykket ind mod væggen og der blev etableret et magasin til bøger i tagetagen. I en reportage i Roskilde Tidende 6/11 1931 beskrives det skønne rum, der er fremkommet. For enden af lokalet ses en smuk vinduesgruppering og til højre for indgangen ligeledes smukke vinduer. Ellers bøger, bøger og atter bøger i enkle reoler.

Det vigtigste overhovedet var, at der blev installeret et "varmeværk", en foranstaltning, der blev hilst største glæde.

Anden Verdenskrig

Under optakten til Anden Verdenskrig udsendte Det Civile Luft-

værn den 18. oktober 1938 en Vejledning til foranstaltninger til sikring af følgerne af luftangreb, hvori der stod at institutionerne skulle sikre genstande af stor historisk eller kunstnerisk værdi. Genstandene skulle opdeles i de, der kunne flyttes til et sikkert sted i institutioner og de, der skulle sikres på stedet. Ligeledes skulle der udfærdiges en nøjagtig og let forståelig angivelse af, hvor genstandene befinder sig.

I oktober 1939 var arbejdet færdigt i Stiftsbiblioteket.

De kostbare bøger blev pakket i kasser og hensat i kælderrummene, hvor hvælvingerne ydede god beskyttelse. Vinduerne til kælderrummene dækkedes med sandsække.

I den store sal fjernede man brændbare genstande som træskærerarbejder og andre brandfarlige dele. Loftet blev holdt ryddeligt og over den vestre fløj lagde man et lag brædder og her oven på et lag sand.

Lektor dr. phil. J.O. Arhning og fhv. ringer N.F. Rasmussen blev udpeget til husvagter.

Hos isenkræmmer P. Kelp købte man en sandbeholder og en vandbeholder, skovle, spande, brandøkser og hjelme, røgmasker og en håndsprøjte samt armbind og lygter. Så var udstyret i orden. Heldigvis rantes Stiftsbiblioteket ikke af brandbomber.

J.O.Arhning har i en erindringsartikel i 1967 berettet om sine 36 år i det gamle Stiftsbibliotek, herfra citeres om anden verdenskrig og Stiftsbiblioteket.

"Straks efter krigens udbrud i 1940 evakuerede jeg i to store kasser de uerstattelige værker fra reformationstiden. Kasserne blev bragt ned i det forreste af de to kælderrum under den lille sal. Da jeg fjorten dage senere tilså kasserne blev jeg temmelig forfærdet og straks klar over, at de øjeblikkelig måtte føres op igen. Kælderens fugtighed ville aldeles ødelægge bøgerne. Så fik bøgerne plads i bibliotekets forværelse, hvorfra de hurtigt kunne føres ud i det fri.

Som bibliotekar ved Stiftsbiblioteket blev jeg af myndighederne straks udpeget til brandvagt på dette bibliotek ... Min egentlige biblioteksvirksomhed var naturligvis stærkt hæmmet under krigen, da bibliotekets brændsel hurtigt slap op, og det lå i flere vintre iskoldt hen. Jeg nøjedes da med hver onsdag at indfinde mig på biblioteket og løse de absolut nødvendige opgaver, evt. pakning af læsemappe og ekspedering af bogrekvisitioner, hvis sådanne forelå. Når disse opgaver var løst forlod jeg skyndsomt biblioteket. Jeg sørgede dog forinden at indpakke blækflasken i mange lag karduspapir og henstille den i et lunt hjørne af en reol. Da jeg en kold vinterdag skulle skrive adresse uden på en bogpakke, gik jeg hen til reolen, fremtog blækflasken, afviklede

spændt papirindpakningen og konstaterede glad, at blækket ikke var frosset, jeg dyppede pennen i det flydende blæk, men på vejen til papiret frøs det til is. Der kom kun isklumper ud af pennen.”

I løbet af 1950'erne forværredes situationen for Stiftsbiblioteket og man overvejede af økonomiske grunde at sælge visse håndbøger og årbøger for at få råd til at køre nye.

Denne situation kan have været medvirkende til at Stiftsbiblioteket i samarbejde med Roskilde Bibliotek søgte nye veje.

I 1961 kom biblioteket til Roskilde Bibliotek

I 1955 foreslog provst P.Otzen og overbibliotekar Oluf Abitz Roskilde Stifts Landemode og Roskildes Biblioteksudvalg, at Roskilde Bibliotek og Stiftsbiblioteket kunne slås sammen. Begge parter ville profilere af en sådan sammenlægning, og når ideen tages op på dette tidspunkt skyldes, at Roskilde på dette tidspunkt var

Foto fra Stiftsbiblioteket før 1961. Foto: Henrik Clausen.

De tunge bøger...

Disse Bestemmelser staar fremdeles ved Magt med Undtagelse af, at Sognepræsternes Kontingenter blevet nedsat til 2 Rdlr. om Aaret. og at der er blevet dannet en Bestyrelse for Administrationen af Biblioteket, bestaaende af Domprovsten og et af Landemodet valgt Medlem samt frem for alt. at det i Tidens Løb er blevet nødvendigt at søge en anden Plads til Opbevaring af det aarligt voksende, meget betydelige Antal Bøger.

Det viste sig nemlig, at den store Bogvægt øvede et meget betænkeligt Tryk paa Christiern den Førstes Kapel. Man frygtede efter den gamle, af "Roskilde Minder" saa højt fortjente Professor J. Kornerups Udsagn endog for, at Hvælvingerne skulde slaa Revner, idet man havde opdaget, at Kapellets søndre Mur allerede havde givet sig udad. Der var da intet andet at gøre, end at man maatte søge at udbede Skaden ved at indlægge svære Murankre under Riddersalens Gulv og saa skaffe Bøgerne Plads i en særlig dertil indrettet Biblioteksbygning, i hvilket øjemed Stiftsøvrigheden mente, at den kunde faa Anvendelse for den lille, ejendommelige Bygning, som laa Nordøst for Domkirken og tilhørte denne.

Denne Bygning, det nuværende Stiftsbiblioteks vestre Fløj, har oprindelig været en Del af den gamle Bispegaard. som laa der, hvor nu Palæets vestre Længe er. Den maa efter hele sin Stil, især den smukke takkede Gavl med Nicherne og de profilerede sort glaserede Sten antagelig være opført ved Midten af det 15.

Aarhundrede og har sikkert været en Slags Økonomibygning, hvad der stemmer godt med, at den er forsynet med en prægtig, 4 Alen høj Kælder med to lige brede Tøndehvælvinger gennem hele dens Længde. Den er undertiden bleven kaldt "Bispens Refektorium", men baade efter dens Beliggenhed og efter dens Størrelse kan den i alt Fald kun have været Spisestue for hans mere underordnede Tjenerskab. Den er ogsaa blevet kaldt "Regentskøkkenet", og man har derfor ment, at den en Tid har været det Sted, hvor de Disciple, som boede paa den gamle Regents og havde fri Kost af Kommunitet, bospistes. Endnu inden 1756 var den i ethvert Tilfælde kommet i privat Eje, og der var blevet opført et lille Bindingsværks Hus ved dens Sydside Derefter gik den saa i mange Aar fra Haand til Haand, indtil den paa en Auktion 1830 blev tilslaaet Kathedralskolen, som lod den indrette til Gymnastiklokale. Som saadan benyttedes den da til 1845, da Skolen efter at have faaet sit nuværende Gymnastikhus afhændede den til Domkirken, som foreløbig anvendte den som Materialhus.

Fra: Fortegnelse over Sjællands Stifts Bogsamling. 2. Till. 1890-1911. Udkom 1912.

i færd med at planlægge sin nye biblioteksbygning, og der ville heri kunne skabes plads til Sjællands Stiftsbibliotek.

Flytningen til Roskilde Bibliotek ville være af stor betydning for Stiftsbiblioteket, idet opbevaringsforholdene i biblioteksbygningen var så ringe, at en del af bogsamlingen var i fare for en delvis ødelæggelse. Ligeledes ville ekspeditionstiden kunne udvides, idet man ville kunne ekspedere i hele Roskilde Biblioteks åbnings-tid, dog kun med bibliotekarisk bistand i 2 timer om ugen.

For Roskilde Biblioteks vedkommende ville det betyde en tilførsel af en meget værdifuld bogsamling bl.a. med en samling Luthersskrifter og mange originaltryk af flere af reformationstidens forfattere som Ph. Melanchton, J. Bugenhagen m.v.

Forslaget gik endda så vidt, at de foreslog en fælles anskaffelsespolitik.

Indstillingen afsluttedes med "Vi har med forslaget tilsigtet, at Stiftsbiblioteket bliver bevaret, og at dets opbevaring samtidig betrygges med at man også mener, at dets rige bogskatte vil blive til gavn for mange flere end det nu er tilfældet."

Indstillingen blev tiltrådt af Landemodet.

Der blev indgået en Samarbejdsaftale i 1961

P.Otzens og Oluf Abitz' anstrengelser i 1955 resulterede i en samarbejdsaftale, hvorved Stiftsbiblioteket flyttedes til det nybyggede bibliotek på Dronning Margrethesvej.

Da flytningen var overstået 13. marts 1961 stod stiftsbibliotekaren tilbage med en sær fornemmelse blandt de tomme reoler i det gamle bibliotek: Det var jo ikke længere noget bibliotek! Ved hjælp af en høj stige kiggede han efter om ikke en enkelt lille bog skulle være tilbage – og jo, han fandt en. Og på den måde gjorde J.O. Arhning så biblioteket en sidste tjeneste.

For benytterne skete der mærkbare forbedringer, idet de nu i hele Roskilde Biblioteks åbningstid kunne få adgang til Stiftsbibliotekets bøger.

Oven i købet kunne man i 1963 lokke med studieværelser i forbindelse med Stiftsbibliotekets kostbare bøger. I en lille oversigt over boganskaffelserne kunne man læse:

"Med Sjællands Stiftsbibliotek er der i det forløbne år sket en stor forandring. Det har nu til huse i det store, moderne "Roskilde Bibliotek", som Roskilde Kommune har ladet opføre på Dronning Margrethesvej 14.

Man har nu mulighed for at hjemlån (evt. benyttelse på læsesal) ved henvendelse på Roskilde Bibliotek i dettes åbningstid.

Stiftsbibliotekaren træffes stadig personligt onsdage mellem 13 og 15

Studieværelse

Ved henvendelse til personalet på Roskilde Biblioteks Læsesal vil præster, der ønsker at drive videnskabelige studier, kunne få adgang til et studieværelse, hvor Stiftsbibliotekets særlig kostbare bøger er opstillet i lukkede skabe, og hvor der også forefindes et håndbibliotek, og hvortil der vil kunne rekvireres andre bøger, man måtte have brug for."

Med Roskilde Biblioteks modernisering og tilbygning i 1978-1980 skiftede Stiftsbiblioteket endnu engang plads, idet hele samlingen blev flyttet til bibliotekets sikringsrum, hvor det siden har stået. Domprovst Bertil Wiberg udtrykte glæde over samarbejdet med Roskilde Kommune, der medvirkede ved finansieringen af kompaktreolerne i det nye biblioteksrum.

I 1995 åbnedes domkirkemuseet i det rum, der tidligere bl.a. havde rummet Stiftsbiblioteket. Til den veltilrettelagte udstilling har Stiftsbiblioteket udlånt et af bibliotekets klenodier, nemlig den første trykte udgave af Saxo Grammaticus' Danmarkshistorie fra 1514.

I 1997 dannede Stiftsbiblioteket sammen med Roskilde Katedralskoles gamle bogsamling projektet De lærde Bogsamlinger i Roskilde, og effekten af dette projekt blev at det lykkedes at få lagt Stiftsbibliotekets og Roskilde Katedralskoles gamle Bogsamling ind i en fælles base sammen med Roskilde Biblioteks materialer. Denne base blev åbnet 25/11 1999, og her er Stiftsbibliotekets materialer søgbare.

Stiftsbiblioteket havde endvidere fået en henvendelse fra Roskilde Museum, der i forbindelse med nyindretningen også gerne ville fokusere på bøger som kulturgenstande. Menighedsrådet var positivt indstillet og i Roskilde Museums udstilling indgår nu to bøger trykt af Hans Barth i 1500-tallet.

Ved Den 10. internationale kongres for Lutherforskning i 2001 var alle deltagerne på besøg i Roskilde Domkirke. Her etablerede Stiftsbiblioteket i samarbejde med domkirkemuseet en lille udstilling af Chr. IIIs danske Bibel og Luthers plattyske Bibel 1533 i domkirken, og stiftsbibliotekaren havde mulighed for at holde et kort foredrag for deltagerne

Lolland-Falsters Stifts jubilæum 2004

En særlig begivenhed for Stiftsbiblioteket indtrådte, da det af biskop Holger Jepsen, Lolland-Falsters Stift, blev inviteret til at være en del af aktiviteterne i forbindelse med stiftsjubilæet. Stiftsbibliotekar Hans Michelsen udarbejdede en udstilling af sognepræst Peder Sørensens bøger, som i 1829 kom til Stiftsbiblioteket fra Nykøbing Falsters kirke. Bøgerne kom herved for en

stund tilbage til deres udgangspunkt. Kirken solgte bøgerne for at få råd til et nyt tag. Se nærmere side 104-108 om Peder Sørensens bøger.

Hvad sker der på Stiftsbiblioteket i dag?

Bibliotekets primære opgave er stadig at udlåne materiale til præsterne i Stiftet. Henvendelserne sker i dag via bestillinger via internettet. Biblioteksbenyttelsen har været meget stabil gennem de seneste år. Biblioteket besvarer henvendelser om gamle bøger, verificerer altertavleinskriftioner, udlåner tidsskrifter og bidrager med udlån af bøger til udstillinger. Enkelte forskere har ligeledes benyttet biblioteket.

I dag benyttes det naturligt nok ikke meget til teologiske studier, da biblioteket ikke kan tilbyde moderne teologi, men der er dog præster og studerende, der bruger den historiske side af teologien.

Fra 2011 er administrationen overgået til Roskilde Stift fra Roskilde Domsogn.

2012 Stiftsbibliotekets fremtid

Stiftsbiblioteket fungerer nu som et offentligt bibliotek med lån gennem Roskilde Bibliotek. Låneren med specialønsker får rigeligt sine ønsker opfyldt i Stiftsbibliotekets samlinger, og Stiftsbiblioteket arbejder videre med en større synliggørelse i byen og med formidling af denne kulturhistoriske perle sammen med tilsvarende samlinger i Roskilde.

Det er i dag vigtigt at betone den kulturhistoriske side af Sjællands Stiftsbibliotek også. Derfor deltager det i formidlingsprojekter, hvor visionen er at give tilskuerne et indblik i et meget gammelt bibliotek og dets bidrag til nutidens kulturforståelse. Sjællands Stiftsbibliotek vil fortælle historien om samlingen og dens kulturhistoriske sammenhæng med andre biblioteker i byen. Biblioteket som kulturarv er en vigtig aktivitet i dag.

Derfor er Stiftsbiblioteket gået i samarbejde med projektet "De kulturhistoriske Bogsamlinger i Roskilde" (2007-), hvor der arbejdes hen imod et formidlingscenter, der dels kan vise bøgerne som genstande, dels fortælle deres historie, vise deres betydning, og hvad de har at sige os i dag.

Sammen med Roskilde Kloster, der ejer den lærde adelsdame Karen Brahes Bibliotek, og Roskilde Katedralskole, der stadig har det gamle skolebibliotek opstillet, stiles efter et center, hvor væsentlige dele af samlingen er digitaliseret, således at brugerne elektronisk kan "blade" i bøgerne, projicere dem op på væggen, se på dem hjemme på pc osv.

Udstillingen skal også give benytteren mulighed for at have en mere end 500 år gammel bog i hånden, føle papiret, se bogtrykket og det ofte smukke bogbind.

De Kulturhistoriske Bogsamlinger har arbejdet med planer om et underjordisk formidlingscenter mellem Roskilde Bibliotek og Roskilde Kloster tegnet af professor m.a.a. Jan Søndergaard med kunstnerisk medvirken af den tyske kunstner Anselm Kiefer, der har arbejdet med bogen og bogreolen som kunstnerisk udtryk.

I skrivende stund drøftes et samarbejde med Roskilde Domkirke og det formidlingscenter, der påtænkes i forbindelse med domkirken.

Set i denne sammenhæng ser fremtiden for Stiftsbiblioteket lys ud, og jeg har her lyst til at gøre en af de første stiftsbibliotekarere, Fr. Schmidts ord til mine

*Floreat Bibliotheca Dioeceseos Selandiæ
sub Præsule doctissimo aqve clarissimo,
cujus operæ & studio tantum debet.*

Noter

- 1 Palle Birkelund i: Nordisk Håndbog i Bibliotekskundskab, bd 2, 1958, ss 186-190.
- 2 Kjeld Galster -i: Fra Ribe amt 1956-1959.
- 3 Acta synodi Johanneæ 9/7 1845 s 23.
- 4 Steen Friis: Veiledning for dem, der ville besøge Roskilde Domkirke. Roskilde, 1858. s 68.
- 5 Illustreret Tidende 20/11 1859.
- 6 F.E.Hundrup: Peter Sandal. 1854.
- 7 Dateret 16/1 1811.
- 8 Roskilde Stifts Landemode Akt for året 1979 s 18.
- 9 Acta Synodi Johanneæ habitæ die 7mo. Juliii 1847 ss 27-28.
- 10 Lauritz Nielsen: De danske stifts og skolebiblioteker.1925. ss 93-98.
- 11 Roskilde Tidende 25. januar 1925.
- 12 Roskilde Stifts Landemode Akt for 1954.
13 20/6 1955.
- 14 Roskilde Stifts Landemode Akt for 1955.
- 15 Roskilde Tidende 23/12 1967.
- 16 Roskilde Stifts Landemode Akt for året 1979.
- 17 Tilgængeliggørelse og bevarelse af Roskildes lærde bogsamlinger Sjællands Stiftsbibliotek og Roskilde Katedralskoles Bogsamling.
- 18 Forordet til Katalog 1825. Citatet lyder oversat: Lad Sjællands Stiftsbibliotek blomstre under den kyndigste og kendteste formand, hvis arbejde og flid det skylder så meget. Underskrevet F. Schmidt.